

Seletuskiri Hiiumaa Vallavolikogu otsuse
„Kaleste metsa kaitse alla võtmine ja kaitse-
eeskirja kinnitamine“ juurde

Hiiumaa Vallavolikogu otsusega võetakse looduskaitseseaduse alusel kohaliku kaitse alla Hiiumaa vallas asuv osa Kaleste metsast, et kaitsta ajaloolis-kultuuriliselt väärtuslikku looduskooslust, säilitada rekreatiivseid väärtuseid pakkuvat puhkemetsa ning tagada kaitsealuste liikide ja nende elupaikade kaitse.

1. Sissejuhatus

Looduskaitseseaduse (LKS) § 10 lõike 7 punkti 2 kohaselt on kohaliku omavalitsuse volikogul õigus võtta kaitstav loodusobjekt kohaliku omavalitsuse tasandil kaitse alla ja kehtestada ala kaitsekord. LKSi § 8 lõike 1 kohaselt on igaühel õigus esitada kaitse alla võtmise algatajale ettepanek loodusobjekti kaitse alla võtmiseks. Ettepaneku võtta Kaleste mets kohaliku kaitse alla tegid Kaleste küla kogukonna liikmed. Eelnõu kohaselt võetakse kohaliku kaitse alla Kaleste piirkonnas asuv looduskooslus koos sealse ajaloolis-kultuurilist väärtust omava maastiku ning külaga.

Kaitse-eeskirja eesmärk on sätestada tingimused, mis tagavad väärtusliku maastiku ja puhkemetsa säilimise ning olulise lisaväärtusena sealse elustiku kaitse.

Kaleste küla maastikud on olnud pikaajaliselt asustatud, esimesed kirjalikud andmed pärinevad 1565. aastast. Hiiu valla maakonnaplaneeringu 2030+ järgi kuulub Kaleste planeeringuala I klassi väärtuslike maastike koosseisu. Kaleste küla on miljööväärtuslik ala ja hajaasustusega ajalooline metsaküla, mis vastab kehtiva maakonnaplaneeringu järgi vabariikliku tähtsusega väärtuslike alade kriteeriumitele. Vanad metsateed talude ja külade vahel on kultuuriloolise väärtusega.

2. Eelnõu sisu, piirangute ja kaitse alla võtmise põhjendus

2.1. Kaitse alla võtmise eesmärkide vastavus kaitse alla võtmise eeldustele

LKS § 7 järgi on kaitseala kaitse alla võtmise eeldused ohustatus, haruldus, tüüpilisus, teaduslik, ajaloolis-kultuuriline või esteetiline väärtus või rahvusvahelisest lepingust tulenev kohustus ning linnu- ja loodusdirektiivi rakendamine. LKS § 4 lõikes 7 on täpsustatud, et kohaliku omavalitsuse tasandil võib kaitstavaks loodusobjektiks olla maastik, väärtuslik põllumaa, väärtuslik looduskooslus, maastiku üksikelement, park, haljasala või haljastuse üksikelement, mis ei ole kaitse alla võetud kaitstava looduse üksikobjektina ega paikne kaitsealal. Kaleste metsa kaitseala moodustamise eeldus on loodusobjekti ohustatus, ajaloolis-kultuuriline ja esteetiline väärtus.

Ohustatus

Kaleste küla on määratud miljööväärtuslikuks alaks, kus on planeerimisele ja ehitamisele kehtestatud piirangud, mis tulenevad piirkonna ajaloolis-kultuurilisest eripärast ja vajadusest seda säilitada. Siiski ei võimalda see suunata küla ümbritsevate metsade majandamist ja selle tingimusi. Maakonnaplaneeringus on esitatud küll soovitus majandada Kaleste küla ja tee vahele jäävaid metsi püsimeetsana, aga Riigimetsa Majandamise Keskus (RMK) ei ole seda Kaleste kõrgendatud avaliku huviga (KAH) ala majandamise kavas rakendanud. Kaleste kohaliku kaitseala maa-alal on RMK maad kokku 62.0 ha, millest viimase 10 aasta jooksul on 9,56 ha ulatuses tehtud raiet.

Keskkonnaregistrisse on kaitseala ettepaneku maa-alalt kantud mitmed kaitsealused liigid: pruunikas pesajuur, harilik ungrukold, tumepunane neiuvaip, lääne-mõõkrohi, harilik käoraamat,

soo-neiuvaip, hiireviu ja kärbesõis. Neist viimane liik kuulub II kaitsekategooriasse ja teised on III kaitsekategooria liigid. Lisaks piirneb KOV kaitseala I kaitsekategooria liigi leiukohaga, kuid KOV kaitseala maa-alale elupaik ei jää. Lisaks nimetatakse kaitse alla võtmise ettepanekus liike, keda alal leidub või on nähtud: kõdukoralljuur (II kaitsekategooria), roomav öövilge, raudkull, öösorr, musträhn, nõmmelõoke ja hoburästas (kõik III kaitsekategooria). Nimetatud liikide jaoks on alal väga sobivad elupaigad, aga need liigid ei ole kantud keskkonnaregistrisse (EELIS).

Ajaloolis-kultuuriline ja esteetiline väärtus

Ekspert märgib, et Kaleste küla on piirkonna kultuuri, asustust ja maakasutust esindav väärtuslik maastik, mis on esinduslik näide esteetilisest hajakülast nii Hiiumaa kui ka Kõpu poolsaare kontekstis. Hiiumaa maakonnaplaneeringus on Kalestet hinnatud Hiiumaa väärtuslike alade registris nii esteetilise kui ka loodusliku väärtuse osas kõige kõrgema punktisummaga ja hinnatud väga suure rekreatiivse ja turismipotentsiaaliga alaks. Kaleste KOV kaitseala täidab kindlasti ajaloolis-kultuurilise ja esteetilise väärtuse eeldused, sest küla asustusajalugu on vähemalt 400 aasta pikkune ja Kaleste küla maastikke on kirjeldatud Tõnu Õnnepalu romaanis „Paradiis“.

Kaleste küla maastikuliste väärtuste kirjeldamiseks on eksperdi arvamusele lisatud maastikuökoloog Anneli Palo ja maastikuarhitekt Kristiina Hellströmi arvamused.

Anneli Palo märgib oma arvamuses: „Kohaliku kaitseala metsade põhiväärtus oli ja on seotud küla kui põlise asustusüksusega. Kaleste metsa(ranna)küla oma vaheldusrikka reljeefi ja põllunduseks valdavalt mitesobivate liivmuldadega on tervikuna unikaalne ning küla ajalooline lähiümbrus väärib igal juhul säilitamist. Siinsed metsad on inimestele olnud mitmel moel olulised ja kindlasti on võimalik selle kohta koguda kohapealseid mälestusi ja alal hoida aastakümneid või isegi aastasadu püsinud metsahoolduse tavasid.“

Kristiina Hellström toob oma arvamuses välja: „Kõpu poolsaarel on kolm metsaga ümbritsetud küla, millel on oluline kultuurilis-ajalooline ning esteetiline väärtus – Kaleste, Kõpu ja Ülendi (kõik I klassi väärtuslike maastike koosseisus). See seisneb külade traditsioonilises ilmes nii ehitusliku pärandi kui maakasutuse poolest, mis on vaadeldav külateelt. Erinevused seisnevad mastaabis, pinnavormides ning ka metsatüübis, mis külasid piirab. Kaleste küla erilisus seisneb selles, et ta on sajandeid paiknenud väikese legendikuna keset liivaseid nõmmemetsi ja samas mere vahetus läheduses. Reljeef on Hiiumaa kohta uskumatult vahelduv. Mere poolt piiravad küla liivaluited, mis tänaseks täielikult metsaga kaetud. Rekreatiivse väärtuse mõttes pole Kaleste külale võrdväärset ei Kõpu poolsaarel ega mujal Hiiumaal. Siin on ilusatest metsadest ümbritsetud väike avatud traditsioonilise ilmega hooldatud külamaastik. Seda läbiv külatee viib liivaranda, mis on üks Hiiumaa kaunimaid. Nüüdseks on rannametsa rajatud ka turistidele mõeldud taristu. Metsad on valdavalt ligipääsetavad, neid läbivad rekreatsiooniks sobivad rajad ning ranna pool on tegemist kaitsealuste metsadega.“

2.2. Loodusobjekti kaitse alla võtmise otstarbekus

03.02.2022 koostatud OÜ Clanga eksperdi arvamuses kohaselt on kohaliku kaitseala moodustamine on LKS kohaselt võimalik. Ekspert märgib, et Kaleste küla on piirkonna kultuuri, asustust ja maakasutust esindav väärtuslik maastik, mis on esinduslik näide esteetilisest hajakülast nii Hiiumaa kui ka Kõpu poolsaare kontekstis. Hiiumaa maakonnaplaneeringus on Kalestet hinnatud Hiiumaa väärtuslike alade registris nii esteetilise kui ka loodusliku väärtuse osas kõige kõrgema punktisummaga ja hinnatud väga suure rekreatiivse ja turismipotentsiaaliga alaks. Kaleste KOV kaitseala täidab kindlasti ajaloolis-kultuurilise ja esteetilise väärtuse eeldused, sest küla asustusajalugu on vähemalt 400 aasta pikkune ja Kaleste küla maastikke on kirjeldatud Tõnu Õnnepalu romaanis „Paradiis“.

Kaleste küla maastikuliste väärtuste kirjeldamiseks on eksperdi arvamusele lisatud maastikuökoloog Anneli Palo ja maastikuarhitekt Kristiina Hellströmi arvamused.

Ekspert asub oma arvamuses seisukohale, et Kaleste kohaliku kaitseala moodustamiseks on olemas mitmed ja piisavad kaitse alla võtmise eeldused LKS mõistes ning kattuvust olemasolevate kaitsealadega ei ole, seega on kohaliku kaitseala moodustamine võimalik ja põhjendatud.

Ekspert leiab, et Kaleste kohaliku kaitseala kaitse-eesmärgid on:

1. Kaleste küla kultuurilooliselt, maastikuliselt ja esteetiliselt väärtusliku elukeskkonna kaitse.
2. Kaleste küla kõrge rekreatiivse väärtusega puhkemetsade kaitse.

Lisaks võib eksperdi arvates kaitseala moodustaja kaaluda kaitse-eesmärgina lisada „kaitsealuste liikide kaitse“, mis on siiski kahe nimetatud eesmärgiga võrreldes vähemoluline. Põhiliseks kaitseala kaitse-eesmärgiks on siiski väärtusliku külamaastiku ja seda ümbritseva sidusa metsamaa säilitamine.

2.3. Kaitstava loodusobjekti tüübi valik

LKS § 4 lõike 7 järgi võib kohaliku omavalitsuse tasandil kaitstavaks loodusobjektiks olla maastik, väärtuslik põllumaa, väärtuslik looduskooslus, maastiku üksikelement, park, haljasala või haljastuse üksikelement, mis ei ole kaitse alla võetud kaitstava looduse üksikobjektina ega paikne kaitsealal. Selleks, et eristada kaitstavate loodusobjektide tüüpe (LKS § 4 lg 1) ehk riiklikult kaitstavaid kaitsealasid (LKS § 4 lg 2) kohaliku omavalitsuse tasandil kaitstavatest pindalalistest objektidest, ei kasutata Kaleste metsa kaitseala nimetuses termineid „looduskaitseala“ või „maastikukaitseala“.

2.4. Kaitstava loodusobjekti välispiir ja vööndi piir

Kaitseala piiritlemisel on lähtutud põhimõttest, et see hõlmab olulisemaid kaitset vajavaid loodusväärtusi ning ala piirid peavad olema selgelt tuvastatavad ja üheselt mõistetavad. Seetõttu on kasutatud selgepiirilisi ja ajas vähe muutuvaid katastripiire.

Kohaliku kaitse alla võtmise ettepanek hõlmab maa-ala pindalaga kokku on 117,6 hektarit, sinna alla kuuluvad Pähklimesa (katastritunnus 39201:001:2110); Kiviränga (katastritunnus 39201:001:1220); Pähkla (katastritunnus 39201:001:2031); Pähkla (katastritunnus 39201:001:2032); Põllumäe (katastritunnus 39201:001:0571); Mardi (katastritunnus 39201:001:0436); Mardi Riina (katastritunnus 39201:001:0192); Kärneri (katastritunnus 39201:001:0088); Nellmäe/Pallimäe (katastritunnus 20501:001:0393); Mäemetsa (katastritunnus 20501:001:0394); Kivinurga (katastritunnus 20501:001:0395); Mardipõllu (katastritunnus 39201:001:2770); Vahtramäe (katastritunnus 39201:001:1750); Mäe (katastritunnus 39201:001:1290); Pärniku (katastritunnus 39201:001:1760); Kivinõlva (katastritunnus 39201:001:1770); Allika (katastritunnus 39201:001:2620); Mardisandi (katastritunnus 39201:001:0437); Aili (katastritunnus 39201:001:0494); Mihkli (katastritunnus 39201:001:0493); Velari (katastritunnus 39201:001:0495); Mihklivälja (katastritunnus 39201:001:0496); Mihklimesa (katastritunnus 39201:001:0497); Mihklitee (katastritunnus 39201:001:0499); Tengi (katastritunnus 39201:001:0498); Mäekolli (katastritunnus 20401:001:0258); Vidriku (katastritunnus 20401:001:0073) ning osaliselt Putkaste metskond 9 (katastritunnus 39201:001:0633) ja Augu (katastritunnus 39201:001:0015).

Kaitsealast jääb välja Kaleste külas asuv Vanadepõllu (katastritunnus 20401:001:0257).

2.5. Kaitsekord

2.5.1. Kaitsekorra kavandamine

Kaitse-eeskirjas kehtestatavad piirangud on sätestatud ulatuses, mis tagavad kaitse-eesmärkide saavutamise ning on saavutatava mõjuga proportsionaalsed.

Kaitseala kaitse-eeskiri seab kitsendused omandiõigusele, mis tuleneb Eesti Vabariigi põhiseaduse (PS) §-st 32. Keskkonda mõjutava tegevuse õigusliku regulatsiooni aluseks on PS

§-st 5 tulenev loodusvarade ja loodusressursside kui rahvusliku rikkuse säästva kasutamise põhimõte. Elu- ja looduskeskkonna säästmise ja sellele tekitatud kahju hüvitamise kohustus tuleneb PS §-st 53. PS §-de 5, 32 ja 53 ning keskkonnaseadustiku üldosa seaduse ja looduskaitseseaduse alusel võib omandiõigust looduskaitsealistel eesmärkidel piirata. Omandiõiguse põhiolemuse säilimiseks peavad seadusest tulenevad piirangud olema proportsionaalsed ehk piirangu eesmärgi saavutamiseks sobivad, vajalikud ja mõõdukad. Kaitse-eeskirjas piirangute seadmise eesmärk on alal leiduvate, kohalikul tasandil oluliste loodusväärtuste säilimine. Neid eesmärke saab pidada legitiimseks, kuna LKSi kohaselt on loodusobjekti kohaliku kaitse alla võtmine lubatav ohustatud, haruldase ja esteetiliselt väärtusliku looduskeskkonna ja kaitsealuste liikide kaitse eesmärgil. Abinõu on vajalik, kui eesmärki ei ole võimalik saavutada mõne muu, isikut vähem koormava abinõuga, mis on vähemalt sama efektiivne. Kaitse-eeskirja regulatsiooni eesmärgi täitmiseks ei ole muid vähemalt sama efektiivseid, kuid isikuid vähem koormavaid meetmeid. Abinõu mõõdukuse üle otsustamiseks tuleb kaaluda ühelt poolt isikutele antud õigusesse sekkumise ulatust ja intensiivsust, teiselt poolt aga eesmärgi tähtsust. Kaitse-eeskirjas sätestatud piiranguid saab lugeda mõõdukateks. Piirangute proportsionaalsust käsitletakse lähemalt allpool.

Kaevandamis- ja metsandusettevõtluse korral on risk, et tegevust ei saa võimaldada juhul, kui see kahjustab loodust või elukeskkonda. Ettevõtlusvabadus ei anna isikule õigust nõuda rahvusliku rikkuse ega riigi vara kasutamist oma ettevõtluse huvides. Omandiõigus ja ettevõtlusvabadus ei ole piiramatud õigused. Kaitse-eeskirjaga alale seatud kaitse-eesmärk kaalub üles omandiõiguse ja ettevõtlusvabaduse riive. Seletuskirja järgnevatel punktides on esitatud piirangute põhjendused.

Kaitsekorra eripärast ja majandustegevuse piiramise astmest lähtudes on kaitseala tsoneeritud tervikuna ühte piiranguvööndisse.

2.5.2. Lubatud tegevused

Kaitsealal on lubatud majandustegevus, arvestades määruses sätestatud erisusi. Inimestel on lubatud kaitsealal viibida ning korjata seal marju, seeni ja muid metsa kõrvalsaadusi.

Kaitsealal on telkida, lõket teha ja grillida lubatud vaid kohtades, mis on kaitseala valitseja nõusolekul selleks ette valmistatud ja tähistatud. Kontrollimatu telkimine, lõkke tegemine ja grillimine võivad ohustada kaitseväärtusi, sh II ja III kaitsekategooria taimeliikide isendeid ja kasvukohti.

Kuni 50 osalejaga üritusi võib ettevalmistamata ja kaitseala valitseja nõusolekul tähistamata kohtades korraldada ilma kaitseala valitseja nõusolekuta. Kui osalejaid on üle 50, tuleb ürituse korraldamiseks taotleda kaitseala valitseja nõusolek. Piirang on vajalik eelkõige selleks, et kaitsta kaitsealuste liikide kasvukohti ja vältida maastiku kahjustamist. Ürituse korraldamiseks nõusoleku andmisel saab kaitseala valitseja seada liike või maastikku säästvaid tingimusi ja piiranguid. Väiksema osalejate arvuga (kuni 50 osalejat) ürituste puhul ei nõuta kaitseala valitseja nõusolekut, et vältida halduskoormuse suurenemist ja liigset rangust võrreldes riiklikul tasandil kaitstavate alade kaitsereežiimiga.

Kaitsealal on lubatud jalgratastega sõita teedel ja radadel, mootor- ja maastikusõidukiga on lubatud sõita teedel kehtivast liikluskorraldusest lähtudes ning väljaspool teid on lubatud sõita järelevalve- ja päästetöödel, kaitseala valitsemise ja kaitse korraldamisega seoses, kaitseala valitseja nõusolekul teadustegevusega seoses ning kaitse-eeskirjas lubatud tööde tegemiseks. Eelpool nimetatud juhtudel on jalgratta, mootor- ja maastikusõidukiga sõitmine võimalik kaitseala valitseja nõusolekul. Kaitseala valitseja nõusolekut on vaja selleks, et oleks võimalik seada vajaduse korral ajalisi või ruumilisi piiranguid kaitsealuste liikide elupaikades ja kasvukohtades. Erandjuhud, mil mootorsõiduki ja maastikusõidukiga tohib alal väljaspool teid sõita, on sätestatud LKSi § 30 lõike 3 eeskujul ning tulenevalt LKS § 31 lõike 2 punktist 10.

Jahipidamine kaitsealal toimub vastavalt kehtivale seadusele ja Kaleste metsa kaitseala kaitse-eeskirjale.

Tegevused, mis on keelatud, kui selleks ei ole kaitseala valitseja nõusolekut, on määratud kindlaks LKSi § 14 lõikes 1. Kui tegevus vajab kaitse-eeskirja kohaselt kaitseala valitseja nõusolekut, kuid võib kahjustada kaitseala kaitse-eesmärkide saavutamist või kaitseala seisundit, ei kooskõlasta kaitseala valitseja seda tegevust. Kui tegevust ei ole kaitseala valitsejaga kooskõlastatud või tegevuses ei ole arvestatud kaitseala valitseja kirjalikult seatud tingimusi, mille täitmisel ei kahjusta tegevus kaitseala kaitse-eesmärgi saavutamist või kaitseala seisundit, ei teki isikul, kelle huvides on nimetatud tegevus, vastavalt haldusmenetluse seadusele õiguspärasest ootust sellise tegevuse õiguspärasuse osas.

Tegevuste kooskõlastamisel saab kaitseala valitseja esitada tingimusi, millega välditakse kaitsealadel majandustegevuse kahjustavat mõju. Kaalutlemisel on võimalik otsida ning leida lahendusi, kus tegevus loodusväärtusi ei kahjusta, ühitades looduskaitse ja arendushuvid.

Kaitsealal on kaitseala valitseja nõusolekul lubatud hulk tegevusi.

2.5.3. Keelatud tegevused

Kaitsealal on keelatud maavara kaevandamine. Kaevandamistegevus ohustab metsakoosluste säilimist muudest asjaoludest enam. Maavara kaevandamisega kujundatakse ümber maastikku, hävitatakse taimede (sh kaitsealuste taimeliikide) kasvukohad ning rikutakse maastikuilmet. Seega hävitaks kaevandamine kaitstavad väärtused ning ühtlasi võib see mõjutada piirkonna veerežiimi.

Metsa majandamine on kaitse-eeskirja kohaselt lubatud tegevus, kuid metsa majandamisel tuleb lähtuda kaitseala kaitse-eesmärgist. Keelatud on uuendusraie. Raiete tegemisel tuleb säilitada koosluse looduslik tasakaal ning liigiline ja vanuseline mitmekesisus.

Kaitseala valitsejal on õigus küsida metsa kirjeldus enne planeeritava raie teostamist, et saada ülevaade planeeritava raie tulemustest, samuti esitada nõudeid raie liigi, tehnoloogia ja aja, puidu kokku- ja väljaveo, raielangi suuruse, raielangi puhastamise viisi ning puistu koosseisu ja täiuse kohta. Kõik nimetatud tegevused saavad toimuda vastavalt kaitseala piiranguvööndile, kaitsekorralduskava ja pikaajalise metsamajandamiskava alusel, mis lähtuvad kaitseala kaitse-eesmärgist.

3. Menetluse käik

Hiiumaa vallavolikogu algatas 15.09.2022 vastu võetud otsusega Kaleste metsa kohaliku kaitse alla võtmise menetluse, mida viis läbi Hiiumaa vallavalitsus.

Kaleste metsa kohaliku kaitseala kaitse alla võtmise ja kaitse-eeskirja avalikustamine toimus 19. septembrist kuni 19. novembrini 2022. a. Selles ajavahemikus toimus avalik väljapanek Hiiumaa vallavalitsuses Kärdlas Keskväljak 5a ja valla veebilehel, aadressil <https://vald.hiiumaa.ee/looduskaitse>. Avalik arutelu toimus Kärdlas vallamajas 29. novembril 2022 kell 14:00, arutelust võttis osa 13 inimest. Avalikustamise käigus laekunud seisukohad ja ettepanekud on kättesaadavad Hiiumaa valla dokumendiregistris

Pärast Kaleste metsa kohaliku kaitse alla võtmise menetluse algatamist ja esmakordset avalikustamist laekus Kaleste metsa kaitseala kaitse-eeskirja täiendamiseks arvukalt ettepanekuid, mille alusel täiendati kaitse-eeskirja, kuid ei muutunud Kaleste metsa kohaliku kaitse alla võtmise põhiseisukohad.

4. Otsuse jõustumine

Otsus jõustub looduskaitseseaduse § 11 lõike 6 kohaselt kümnendal päeval pärast Riigi Teatajas avaldamist.

5. Vaidlustamine

Juhul, kui otsus üldkorraldusena mõjutab isiku õigusi vahetult, on isikul õigus esitada kaebus halduskohtule 30 päeva jooksul käesoleva otsuse teatavakstegemisest. Kui üldkorraldus ei mõjuta akti adressaadi õigusi selle teatavakstegemise ajal, saab isik esitada kaebuse üldkorralduse tühistamiseks 30 päeva jooksul pärast mõju ilmnemist.